

Тема 6

МИРНІ ЗАСОБИ ВИРІШЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СПОРІВ

1. Історія становлення та зміст принципу мирного вирішення міжнародних спорів.
2. Поняття та види міжнародних спорів.
3. Система мирних засоби вирішення міжнародних спорів.
4. Вирішення міжнародних спорів у межах міжнародних організацій.

1. Історія становлення та зміст зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів в міжнародному публічному праві

Тривалий час загальне міжнародне право не покладало на держав обов'язку вирішення будь-яких спорів виключно мирними засобами, який вважався державами занадто обтяжливим для свого суверенітету. Таке зобов'язання держави брали на себе лише в рамках двосторонніх договорів з окремих питань. Значно рідше укладалися угоди про вирішення конкретних суперечок або певних типів спорів.

Із другої половини XIX ст. до початку Другої світової війни відбувається становлення норми про обмеження права держав використовувати немирні засоби для врегулювання міжнародних спорів, а згодом — і про повну заборону таких засобів. Інші напрями розвитку міжнародного права цього часу — регламентація на універсальному рівні окремих мирних засобів вирішення спорів, а також створення всесвітнього міжнародного судового органу.

На I Гаазькій мирній конференції 1899 р. було укладено Конвенцію про мирне врегулювання міжнародних спорів, яка на II Гаазькій конференції 1907 р. була викладена в новій редакції. За цими конвенціями держави-учасниці погодилися забезпечувати мирне залагодження своїх міжнародних суперечок та уникати, наскільки це можливо, звернення до сили у стосунках між собою. Конвенції детально регламентували деякі мирні засоби вирішення спорів (добрі послуги, посередництво, слідчі комісії) і передбачили створення Постійного третейського суду.

Україна є учасницею цих конвенцій з 1962 р. Статут Ліги Націй, кладений 1918 р., наклав на держав-членів цієї організації більш жорсткі зобов'язання: не розпочинати війну, допоки не мине три місяці від дня ухвалення рішення щодо певного спору міжнародним арбітражем, судом або Лігою Націй. У 1920 р. вперше був створений всесвітній судовий орган — Постійна палата міжнародного правосуддя (ППМП).

Першим багатостороннім договором, що заборонив вдаватися до війни, став Пакт про відмову від війни як знаряддя національної політики, укладений 27 серпня 1928 р. в Парижі (Пакт Бріана-Келлога). Утім численні порушення Пакту звели його практичне значення нанівець.

Остаточне закріплення цього зобов'язання на всесвітньому рівні було здійснене у Статуті ООН. Статут закріплює принцип, згідно з яким ООН і всі її держави-члени «вирішують свої міжнародні спори мирними засобами

так, щоб не піддавати загрозі міжнародний мир, безпеку та справедливість» (п. 3 ст. 2). Також був створений Міжнародний Суд як головний судовий орган ООН, який замінив ППМП.

У Гельсінському Заключному акті НБСЄ 1975 р. європейські держави підтвердили, що у своїх стосунках керуватимуться принципом мирного врегулювання спорів. Установчі документи впливових регіональних організацій, створених після Другої світової війни (ОАД, ОАЄ, ОБСЄ, НАТО, СНД та ін.), закріпили обов'язок держав-членів вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами.

На сьогодні кожна з держав світу є учасницею численних двосторонніх і багатосторонніх договорів, що зобов'язують вирішувати міжнародні спори виключно в мирний спосіб. Організація Об'єднаних Націй, інші універсальні та регіональні міжнародні організації постійно підтверджують обов'язок держав і міжнародних організацій мирно вирішувати свої спори. Усе це дає підстави вважати зобов'язання мирного вирішення міжнародних спорів нормою загального міжнародного права.

Типовий перелік зобов'язань за принципом мирного вирішення міжнародних спорів, що пропонується сучасною доктриною міжнародного права, має такий вигляд:

- вирішувати міжнародні спори виключно мирними засобами;
- вирішувати мирними засобами всі свої спори, незалежно від їх виду;
- вирішувати спори своєчасно, у найкоротші строки;
- не залишати спори невирішеними, не припиняти процес мирного врегулювання та пошуку взаємоприйнятних рішень;
- використовувати визнані в міжнародному праві мирні й інші засоби на власний вибір;
- утримуватися від дій, що можуть загострити спір або поглибити напруженість (наприклад, висунання ультимативних вимог), і не наражати на небезпеку міжнародний мир та безпеку;
- вирішувати спори на основі міжнародного права та справедливості;
- виконувати прийняте в узгодженому порядку рішення.

2. Поняття та види міжнародних спорів

У міжнародному праві розрізняють спір та ситуацію. Термін «спір» широко вживається в договірній практиці. Також можна зустріти такі терміни, як «неузгодженість», «суперечка», «протиріччя», «розбіжність», «конфлікт» тощо. Здебільшого вони є синонімами. Стала практика вживання конкретного терміну для позначення певного різновиду спору не склалася. У доктрині термін «міжнародний спір» використовується як узагальнююче (родове) поняття.

Міжнародний спір – це сукупність взаємних вимог держав щодо конкретних неврегульованих питань. Отже, міжнародний спір можна визначити як формально (об'єктивно) виражену суперечність між суб'єктами міжнародного права з питання факту або права. Міжнародний спір – це

юридичний факт, констатація наявності якого вимагає від його учасників та інших заінтересованих суб'єктів міжнародного права реалізації принципу мирного вирішення міжнародних спорів. Держави, між якими виникли такі розбіжності, вважаються сторонами спору (у ситуації немає сторін, натомість є зацікавлені держави).

Спір характеризується наявністю конкретних розбіжностей між державами, котрі мають бути визнані (підтверджені) державами, в іншому випадку мова не йде про спір. У гл. VI Статуту ООН йдеться про спори між державами, які власне і називаємо міжнародними. Статут ООН не містить обмежень щодо предмета міжнародних спорів, оскільки такими спорами можуть вважатись спори з будь-яких неврегульованих питань (тлумачення договорів, територіальні тощо).

Рада Безпеки ООН уповноважена класифікувати питання, передане їй на розгляд, як спір чи ситуацію. Держава, що є членом Ради Безпеки ООН, не може брати участь у голосуванні, якщо рішення Ради Безпеки ООН (що приймається в рамках гл. VI) стосується спору, в якому така держава є стороною (п. 3 ст. 27 Статуту ООН).

Ситуація – це певні обставини, що зачіпають загальні інтереси держав чи міжнародного співтовариства загалом. Такі обставини можуть виникати за відсутності взаємних спірних питань між державами (наприклад, громадянська війна). Ситуація – значно ширше поняття і може включати спір або призводити до його виникнення. Будь-який спір створює ситуацію. У контексті Статуту ООН відмінність між спором та ситуацією є передусім важлива з точки зору повноважень Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї. Так, Рада Безпеки ООН уповноважена розглядати не лише спори, а й ситуації, що можуть загрожувати міжнародному миру чи безпеці.

Спори та ситуації, що можуть становити загрозу підтримці міжнародного миру та безпеки, є окремою категорією. **Рада Безпеки уповноважена проводити розслідування будь-якого спору чи ситуації з метою встановлення, чи може продовження такого спору чи ситуації загрожувати підтримці міжнародного миру та безпеки. Якщо такий характер спору (чи ситуації) було встановлено, Рада Безпеки ООН може рекомендувати процедуру, яку вона вважає варто застосувати для мирного вирішення.** Якщо держави і надалі не можуть вирішити такий спір мирними засобами, вони зобов'язані передати спір на розгляд Ради Безпеки ООН. У такому разі, діючи на підставі ст. 37 Статуту ООН, Рада Безпеки може рекомендувати умови, на яких варто вирішити такий спір (а не лише процедуру). Рада Безпеки постійно отримує звернення від держав із проханням про розгляд спорів та ситуацій (власне ситуації складають предмет майже всіх таких звернень). З іншого боку, держави можуть заперечувати проти розгляду ситуації Радою Безпеки ООН, якщо, на їхню думку, така ситуація не загрожує міжнародному миру та безпеці. Потрібно зауважити, що вирішення спорів мирними засобами повинно відбуватись із дотриманням принципів справедливості та міжнародного права (ст. 1. Статуту ООН).

Види міжнародних спорів. Не існує універсальної класифікації міжнародних спорів. Кожний договір має свою унікальну класифікацію, що зазвичай служить двом цілям: визначити, які спори підпадають під дію цього договору; встановити, які мирні засоби слід застосовувати для врегулювання певних видів спорів. Наприклад, Конвенції 1899 і 1907 років про мирне вирішення міжнародних спорів рекомендують державам-учасникам для врегулювання «серйозної незгоди або конфлікту» вдаватися до мирних послуг або посередництва; при «розходженнях міжнародного характеру, що не зачіпають їхньої честі або життєвих інтересів та впливають із різниці в поглядах на питання факту» — створювати слідчу комісію; арбітраж рекомендується як найбільш ефективний і справедливий спосіб вирішення «питань юридичного характеру, особливо при тлумаченні або застосуванні міжнародних конвенцій».

1. За кількістю сторін – на двосторонні та багатосторонні.

2. За предметом – на економічні, територіальні тощо.

3. У Статуті ООН також йдеться про так звані місцеві спори, які головним чином потрібно вирішувати в рамках відповідних регіональних організацій.

4. Важливим є поділ спорів на юридичні (правові) та неполітичні (неправові). Вважається, що предметом правового спору є конфлікт сторін щодо тлумачення або застосування існуючої міжнародно-правової норми. Коли ж спір зводиться до вимог однієї зі сторін змінити зміст чинної норми, він не є правовим. Мета такої класифікації – виокремити спори, які здатен вирішити суд як орган, що за своєю природою тільки застосовує право, але не створює його. Пункт 3 ст. 36 Статуту ООН передбачає, що спори юридичного характеру, за загальним правилом, передаються в Міжнародний суд. Своєю чергою, ст. 36 Статуту Суду передбачає, що такі юридичні спори можуть стосуватись тлумачення договору, будь-якого питання міжнародного права, наявності факту, який, якщо він буде встановлений, означатиме порушення міжнародного зобов'язання, характеру та розмірів відшкодування за порушення міжнародного зобов'язання. Водночас це не означає, що всі спори з таких питань є юридичними. Суд неодноразово наголошував у своїх рішеннях, що кожний спір має і юридичні, і політичні елементи.

3. Система мирних засобів вирішення спорів.

В основі сучасної системи мирних засобів вирішення спорів лежать Гаазькі конвенції про мирне вирішення міжнародних зіткнень 1899 р. та 1907 р., Статут ООН, Манільська декларація про мирне вирішення міжнародних спорів 1982 р., а також низка регіональних міжнародних угод. Практично кожна МО має власні механізми та процедури врегулювання спорів, включаючи ООН, ОБСЄ та ін. Особливо важливою є роль ООН та її органів, зокрема Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки та Міжнародного суду.

Під **засобами мирного розв'язання спорів** необхідно розуміти способи та процедури врегулювання спорів між суб'єктами міжнародного права

відповідно до принципів міжнародного права без застосування примусу в будь-якій формі. У ст. 33 (1) Статуту ООН наведено перелік звичайних засобів мирного врегулювання спорів за міжнародним правом. Зокрема, у ч. 1 вказаної статті зазначено, що сторони, які беруть участь у будь-якому спорі, продовження якого могло б загрожувати підтриманню міжнародного миру та безпеки, повинні, перш за все, прагнути вирішити спір через переговори, обстеження, посередництво, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів або угод чи іншими мирними засобами за своїм вибором.

Класифікація мирних засобів вирішення міжнародних спорів. У міжнародно-правовій доктрині найпоширенішим є поділ мирних засобів вирішення міжнародних спорів на дипломатичні (політичні) та правові (судові).

До дипломатичних належать переговори, добрі послуги, посередництво, обслідування та примирення, до правових – арбітраж і судовий порядок. Усі засоби, крім переговорів, передбачають залучення третьої сторони, що зобов'язана запропонувати свій варіант вирішення спору.

Основні відмінності цих двох типів засобів вирішення спорів полягають у такому:

а) правовим засобам притаманне ухвалення рішення на основі міжнародного права; політичний засіб дозволяє занадто вільне тлумачення міжнародного права або встановлення спірними сторонами нової норми, а тому компроміс сторін є необхідною умовою;

б) правовий засіб передбачає прозорі та публічні процедури, третя сторона є незалежною від стороннього впливу, насамперед спірних сторін; для політичних засобів конфіденційність зазвичай є умовою досягнення рішення, оскільки політична воля сторін надзвичайно залежна від суспільної думки;

в) рішення, запропоноване в результаті застосування правового засобу, завжди юридично обов'язкове для сторін; рішення, досягнуте в рамках політичного засобу, переважно є рекомендаційним.

Твердження, що юридичні спори нібито повинні вирішуватися виключно правовими засобами, а неправові – політичними, є хибним. Вибір мирного засобу далеко не завжди пов'язаний із переважанням у спорі політичних або правових моментів, оскільки багато що залежить від обставин конкретного спору (наприклад, невизначеність змісту норм міжнародного права, що мають застосовуватися при врегулюванні спору; різниця в релігійних, культурних, ідеологічних і політичних цінностях держав-учасниць спору; роль третьої сторони у вирішенні суперечки; обов'язковість рішення для сторін спору; конфіденційність процедури врегулювання; вартість процесу врегулювання; можливість використання інших засобів мирного врегулювання).

Дипломатичні засоби врегулювання міжнародних спорів.

1) Переговори. *Переговори є основним засобом мирного вирішення міжнародних спорів.* Саме переговори згадані першими у списку мирних засобів у я. 1ст. 33 Статуту ООН. Переговори можуть бути і складовою

частиною (етапом) інших засобів, зокрема посередництва. Вони є найбільш ефективним та гнучким засобом мирного вирішення спорів. Процес організації та проведення переговорів може значно відрізнятись залежно від предмета спору, кількості сторін, значущості спору з огляду підтримання міжнародного миру та безпеки, готовності держав до прямих переговорів.

Процес та процедура проведення переговорів включають такі елементи:

- згода на переговори,
- визначення кола учасників,
- предмета та мети,
- місця,
- часу,
- форми,
- регламенту,
- мови тощо.

Так, згода на проведення переговорів може бути пов'язана із самим фактом визнання чи невизнання іншого суб'єкта стороною спору чи навіть визнання окремого суб'єкта міжнародного права. Водночас проведення переговорів без участі всіх сторін спору та зацікавлених держав не може привести до ефективного та справедливого вирішення спору. Місце проведення переговорів повинно забезпечити рівність сторін, гарантії безпеки та сприятливі умови.

Визначення часу проведення переговорів може суттєво вплинути на рішення держави щодо участі у переговорах. Так, у квітні 2009 р. Ізраїль не брав участі у міжнародній конференції з питань боротьби із расизмом, посилаючись на факт, що відкриття конференції припадає на національний день пам'яті жертв Голокосту. Учасники переговорного процесу повинні мати відповідні повноваження, які б дозволили їм, з одного боку, ефективно вести переговори, а з іншого - уможливили досягнення мети самих переговорів.

Без спеціальних повноважень переговори уповноважені вести глави держав, а також, як правило, міністри закордонних справ, глави дипломатичних представництв. За підсумками проведених переговорів сторони можуть обмінюватись нотами, підписувати протоколи чи закріплювати результати у будь-який інший спосіб, погоджений самими сторонами. Відомі факти заперечення державою повноважень свого представника щодо підписання спільних документів у результаті переговорів.

Окремим видом переговорів є консультації. Низка міжнародних договорів містять положення щодо проведення обов'язкових консультацій у випадку виникнення спорів між сторонами таких угод.

2) Добрі послуги та посередництво. Мета цих засобів – сприяти розпочати переговори між сторонами та досягненню домовленості щодо врегулювання спору. Інколи сторони спору не можуть вести переговори у зв'язку з відсутністю прямих контактів між ними (наприклад, стан збройного конфлікту). Інші держави, що не є сторонами спору, можуть пропонувати свої «добрі послуги», або виступати у такій ролі на запрошення однієї із сторін

спору. У цей спосіб третя держава може вести перемовини зі сторонами спору з метою спонукати їх до початку переговорного процесу, обміну первинними умовами щодо умов проведення таких переговорів, проте участі у самих переговорах не бере. Її головне завдання – допомогти спірним сторонам вступити у переговори, після чого її місія закінчується. Пропозиції особи, що пропонує добрі послуги, не є обов'язковими для сторін спору та можуть бути відхилені ними.

У разі, якщо третя держава пропонує чи передає сторонам умови можливого вирішення спору, вона виступає у ролі *посередника*. Тому на посередництво третьої сторони необхідна згода всіх держав, що є сторонами спору. Посередництво має на меті сприяти переговорному процесу за суттю, обміну первинними позиціями щодо спору та вирішенню спору як такого. Посередник може у деяких випадках давати свої пропозиції щодо вирішення спору, а не лише передавати взаємні пропозиції сторін спору. Жодна держава не має обов'язку виступати посередником. Часто посередниками виступають і фізичні особи, зокрема глави держав. Відмова сторін спору від запропонованого варіанту не вважається недружнім актом.

3) Обслідування та примирення. Трапляється, що суть спору зводиться до різного розуміння фактичних обставин, що стали підставою для спору. Неупереджений авторитетний висновок щодо дійсного стану фактичного боку спору дозволяє прискорити його врегулювання, насамперед внаслідок усунення невизначеності щодо кола норм міжнародного права, які підлягають застосуванню до суперечки.

Держави у своїй практиці вдаються до створення *слідчих та погоджувальних (примирювальних) комісій* для сприяння вирішенню спорів. Ці механізми набули особливого розвитку після прийняття Гаазьких конвенцій 1899 р. та 1907 р. Мета слідчої комісії - виявити та встановити факти, що стосуються спору. Діяльність із встановлення фактів повинна бути всеохоплюючою, об'єктивною, неупередженою і своєчасною. Погоджувальні комісії мають на меті виробити шляхи врегулювання спорів. Такі комісії створюються на паритетній основі (1 або 2 представники від кожної сторони), проте їх очолює неупереджена особа, яка не є представником жодної зі сторін спору. Типовий регламент погоджувальної комісії, затверджений Резолюцією 50/60 ГА ООН у 1995 р., передбачає, що у разі утворення погоджувальної комісії у складі лише 3 осіб жодна з них не може бути громадянином держави, що є стороною спору. Члени такої комісії є посередниками.

Низка міжнародних угод передбачають створення таких слідчих чи погоджувальних комісій, зокрема Віденська конвенція про правонаступництво держав щодо договорів 1978 р., Конвенція ООН з морського права 1982 р., Віденська конвенція про правонаступництво держав по відношенню державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р. тощо.

Різновидом слідчих і погоджувальних комісій є інститут прикордонних представників. Встановлення об'єктивних фактів щодо спору чи ситуації є важливою умовою виконання своїх функцій органами ООН щодо підтримання

та відновлення миру і безпеки. Генеральна Асамблея, Рада Безпеки та Генеральний секретар ООН можуть надсилати відповідні місії із встановлення фактів, і доволі часто користуються цією можливістю. У 1991 р. ГА ООН прийняла Декларацію про встановлення фактів ООН у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки.

Правові засоби вирішення міжнародних спорів.

Міжнародний арбітраж – один з найстаріших засобів вирішення спорів. Відповідно до Гаазької конвенції 1899 р., метою міжнародного арбітражу є вирішення спорів між державами суддями, що обрані самими державами, на основі дотримання права. Звернення до міжнародного арбітражу покладає обов'язок добровільно виконувати його рішення. Згідно з Гаазькою конвенцією, був створений список суддів, з якого держави могли вибрати арбітрів. Таким чином, у 1900 р. виникла Постійна палата третейського суду (створену на підставі Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років про мирне вирішення міжнародних спорів). Сьогодні її роль також важлива для обрання суддів Міжнародного суду ООН. Для кожного спору, що передається на вирішення Палати, його сторони укладають компроміс та обирають арбітрів із переліку осіб, що формується державами-учасницями Конвенцій.

Склад і порядок діяльності арбітражу регулюється окремою угодою між державами щодо конкретного спору, який називається **компромісом**. У ній сторони регламентують: порядок визначення складу арбітрів; предмет спору; компетенцію арбітражу; процедуру розгляду справи; характер і джерела норм, на підставі яких має бути ухвалене рішення; порядок винесення рішення; юридичну обов'язковість рішення. Якщо компроміс укладається після виникнення конкретного спору, має місце арбітраж ad hoc. Також можлива попередня домовленість про арбітраж як засіб врегулювання потенційного спору, що закріплюється в договорі з певного питання або у спеціальному договорі про арбітраж. У цьому разі має місце постійний арбітраж. Його юрисдикція може бути обов'язковою або факультативною (добровільною).

Міжнародні суди. Міжнародні спори можуть бути передані за взаємною згодою держав на вирішення міжнародного судового органу. Як правило, такі судові органи утворюються на основі договору при МО як універсального, так і регіонального характеру.

На сьогодні можна налічити близько півтора десятки міжнародних судових органів, що відповідають цим критеріям. Усі вони були створені у другій половині ХХ ст. Переважна їх більшість вирішують спори про застосування та тлумачення конкретного міжнародного договору, як правило, регіонального. (Віденський арбітраж, Європейський суд (ЄС), Європейський суд з прав людини, Міжнародна торгова палата, Міжнародний арбітраж, Міжнародний військовий трибунал для Далекого Сходу, Міжнародний комерційний арбітраж, Міжнародний кримінальний суд, Міжнародний суд, Міжнародний трибунал, Міжнародний трибунал щодо колишньої Югославії, Надзвичайні африканські палати, Нюрнберзький процес, Перший Віденський

арбітраж, Постійна палата міжнародного правосуддя, Постійна палата третейського суду, Суд Європейського Союзу, Суд загальної юрисдикції (ЄС).

Існує певна відмінність при вирішенні спорів міжнародними судами й арбітражами.

1) Склад міжнародного арбітражу для кожного спору значною мірою залежить від волі держав, які є учасниками спору, тоді як міжнародний суд складається незалежно від волі сторін.

2) При арбітражному розгляді сторони самі визначають на компромісній основі компетенцію третейського суду та процедуру розгляду спору. Стосовно правової компетенції і діяльності міжнародного суду – вони знаходять своє відображення у стабільному правовому акті, який визначає його статус, а окремі деталі функціональної регламентації встановлюються самим судом.

Міжнародний суд ООН. Міжнародний суд діє на підставі Статуту, що є невід'ємною частиною Статуту ООН. Тому кожна держава-член ООН одночасно є учасницею Статуту Суду, що, проте, не означає автоматичного визнання юрисдикції Суду. Він складається із колегії незалежних суддів, який обирають незалежно від їх громадянства з кола осіб, що мають високі моральні якості, які відповідають вимогам, що висувають у їх країнах для призначення на вищі судові посади, або які мають визнаний авторитет у сфері міжнародного права (ст. 2 Статуту). Суд складається із 15 суддів, серед яких не може бути двох громадян однієї держави. Членів суду (суддів) обирає Генеральна Асамблея та Рада Безпеки ООН із осіб, внесених до списку за пропозицією національних груп Постійної палати третейського суду (ст. 4 Статуту). Склад Суду повинен забезпечити представництво основних форм цивілізації та правових систем світу (ст. 9 Статуту). Суддів обирають на 9 років (з правом переобрання), чинна процедура передбачає, що кожні три роки 5 суддів Суду складають повноваження. Держави, що є сторонами у конкретній справі, можуть вибрати суддів «ad hoc», якщо серед членів Суду немає громадян таких держав. У справі «Румунія проти України» (2009) обидві держави скористались таким правом. Суд обирає сам свого Голову та Віце-голову (на три роки). Суд знаходиться у м. Гаазі (Нідерланди). Засідає у повному складі, проте може створювати камери (особливо для вирішення окремих категорій справ) у складі трьох та більше суддів. Рішення камери вважається рішенням самого Суду.

Компетенція Суду має особливості. Тільки держави можуть бути сторонами у справах, що розглядаються Судом. Суд є відкритим для держав-учасників Статуту Суду. Так, до приєднання до Статуту ООН Швейцарія була учасником Статуту Суду, але не була членом ООН. Щодо інших держав умови, на яких Суд є відкритим для них, визначає Рада Безпеки ООН.

До відома (юрисдикції) Суду належать:

а) усі справи, що передані йому сторонами; Стосовно першої згаданої можливості держави можуть визнати обов'язковою юрисдикцію Суду щодо всіх правових спорів через прийняття окремих заяв, які можуть бути безумовними, чи на умовах взаємності, чи на певний час. Такі заяви здають на зберігання Генеральному секретарю ООН. Окрім того, держави можуть визнати

юрисдикцію Суду укладанням спеціальної угоди, що є звичайною практикою для передання, за взаємної згоди, спору на розгляд Суду.

б) усі питання, спеціально передбачені Статутом ООН чи чинними договорами та конвенціями (п. 1 ст. 36 Статуту).

Друга можливість передбачає закріплення положень щодо передання до Суду спорів, що виникають із тлумачення чи застосування міжнародних угод, включаючи Статут ООН. Низка багатосторонніх та двосторонніх угод містять такі положення.

Таким чином, можна виокремити три основні способи визнання юрисдикції Суду державами:

1) ухвалення односторонньої заяви про визнання обов'язковості юрисдикції Суду;

2) укладання сторонами спору спеціальної угоди;

3) включення спеціальних положень у міжнародні договори.

Можливість передачі спору до Суду була передбачена двосторонньою угодою між Україною та Румунією, укладеною через обмін листами 1997 р., що дало можливість Румунії звернутись із відповідною заявою до Суду та ініціювати справу «Румунія проти України» в 2004 р.

Справа у Суді може бути відкрита у два способи:

1) повідомленням про спеціальну угоду чи поданням письмової заяви.

Подання письмової заяви є можливим лише у випадку, коли сторони визнали юрисдикцію Суду раніше щодо такої категорії спорів.

2) повідомлення про спеціальну угоду, яке можливе лише у випадку укладання такої угоди, що, своєю чергою, потребує згоди сторін спору.

Закриття справи у Суді може відбутись у три способи:

1) укладанням мирової угоди між сторонами;

2) відкликанням заяви державою, що звернулась (у такому випадку Суд виносить окрему ухвалу);

3) винесенням рішення Судом.

Розгляд справ регулюється Статутом та Регламентом Суду. Процедура передбачає письмовий (перший) та усні етапи. Міжнародний суд може також виносити консультативні рішення.

Правом звернення щодо винесення консультативного рішення наділені Генеральна Асамблея та Рада Безпеки ООН. Окрім того, інші органи ООН та спеціалізовані установи, яким Генеральна Асамблея дала на це згоду, можуть звертатись до Суду за консультативним рішенням щодо будь-якого юридичного питання, що виникає в рамках їх компетенції. Хоча консультативні висновки Суду не мають юридично обов'язкової сили для органів (установ), що його запитали, загалом вони виконуються. Відповідно до ст. 38 Статуту Суду цей судовий орган вирішує спори на підставі міжнародного права, застосовуючи міжнародні договори, міжнародні звичаї, загальні принципи права, а також, як допоміжний засіб для визначення правових норм, судові рішення та доктрини найбільш кваліфікованих спеціалістів із публічного права. Утім сторони спору

можуть домовитися про надання Суду права вирішити справу *ex aequo et bono*, тобто по справедливості.

4. Вирішення міжнародних спорів у межах міжнародних організацій

У статутах більшості з міжнародних міждержавних організацій містяться положення, що покликані регламентувати вирішення спорів між державами-членами організації або між державами-членами та самою організацією з питань, віднесених до її компетенції. Спори в межах організацій вирішуються переважно політичними засобами, а рішення мають рекомендаційний характер. Утім організації інтеграційного типу зазвичай мають розвинуті механізми вирішення спорів за участю постійних судових органів з обов'язковою юрисдикцією.

Вирішення спорів у межах ООН. Організація Об'єднаних Націй створювалася як єдина універсальна організація, покликана «підтримувати міжнародний мир і безпеку і з цією метою... здійснювати мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, владнання або розв'язання міжнародних спорів чи ситуацій, що можуть призвести до порушення миру» (ст. 1 Статуту ООН). У Статуті ООН основні норми щодо врегулювання міжнародних спорів зосереджені в розділі VI «Мирне вирішення спорів» (статті 33-38), який починається з переліку мирних засобів, що їх спірні сторони за своїм вибором повинні насамперед використати для вирішення спору, продовження якого могло б загрожувати підтриманню міжнародного миру та безпеки (ч. 1 ст. 33).

За Статутом ООН повноваження Організації та її органів залежать від того, до якого виду належить спір або ситуація, а саме чи загрожує їх продовження підтриманню міжнародного миру та безпеки. Здійснювати кваліфікацію спору або ситуації уповноважена Рада Безпеки (ст. 34). За загальним правилом ООН має право втрутитися у процес мирного врегулювання, коли така загроза має місце, а сторони не здатні самостійно вирішити спір. Брати участь у вирішенні спорів мають чотири органи ООН: Рада Безпеки, Генеральна Асамблея, Генеральний Секретар і Міжнародний Суд.

Рада Безпеки, на яку відповідно до ст. 24 Статуту ООН покладена головна відповідальність за підтримання міжнародного миру та безпеки, посідає центральне місце у вирішенні спорів. Відповідно, цей орган має широкі повноваження з цього питання:

- вимагати від сторін вирішення їхнього спору за допомогою мирних засобів, перелічених у Статуті (ч. 2 ст. 33);
- розслідувати будь-який спір або ситуацію для визначення того, чи не може продовження цього спору або ситуації загрожувати підтриманню міжнародного миру та безпеки (ст. 34);
- на будь-якій стадії спору або ситуації рекомендувати належну процедуру чи методи врегулювання (ч. 1 ст. 36);

- надавати в будь-який час сторонам спору, на їх вимогу або за власною ініціативою, рекомендації з метою його мирного вирішення (ст. 37, 38) та ін.
- при виконанні своїх повноважень Рада Безпеки може виконувати функції добрих послуг, посередництва, обслідування або примирення.

Генеральна Асамблея також має право давати рекомендації щодо вирішення спорів або ситуацій, доведених до її відома державами або Радою Безпеки (статті 11, 14, 35). Але її повноваження є факультативними: коли Рада Безпеки виконує свої функції щодо будь-якого спору або ситуації, Генеральна Асамблея не може давати будь-які рекомендації, що стосуються цього спору або ситуації, якщо Рада Безпеки не запитає про це (ст. 12).

Нерідко важливу роль у врегулюванні спорів відіграє *Генеральний Секретар*. Статут ООН уповноважує його доводити до відома Ради Безпеки про будь-які питання, які, на його думку, можуть загрожувати підтриманню міжнародного миру та безпеки (ст. 99). Генеральний Секретар за дорученням Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї надає добрі послуги та здійснює посередництво.

Участь *Міжнародного Суду* у вирішенні спорів, як зазначалося, залежить від ініціативи спірних сторін і їхньої згоди прийняти його юрисдикцію. Але Статут ООН наголошує, що спори юридичного характеру повинні, як загальне правило, передаватися сторонами до Міжнародного Суду (ч. 3 ст. 36).

Вирішення спорів у межах регіональних міжнародних організацій. У ч. 1 ст. 33 Статуту ООН серед засобів вирішення спорів названо «звернення до регіональних органів або угод». При застосуванні цієї норми слід брати до уваги розділ VIII «Регіональні угоди» Статуту ООН. Статут ООН надав регіональним структурам відносну самостійність у мирному врегулюванні спорів. Критерієм розмежування повноважень є характер міжнародних спорів. Компетенція ООН охоплює спори, продовження яких може загрожувати або в дійсності загрожувати міжнародному миру та безпеці. Сфера дії регіональних організацій обмежена місцевими спорами, під якими прийнято розуміти спори між державами певного географічного району, продовження яких не загрожувало підтриманню міжнародного миру та безпеки всередині або поза межами цього району.

Список літератури

1. Буткевич О.В. Міжнародне право ХХІ ст.: утвердження концепції "живого права". *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 37-47.
2. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник для студентов юридических факультетов и вузов. Изд. 3-е, перераб. и доп. М.: Волтерс Клувер, 2005. 415 с.
3. Міжнародне публічне право [Текст] : підручник / [В. М. Репецький та ін.] ; за ред. проф. В. М. Репецького ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, Ф-т міжнар. відносин. - 2-е вид., стер. К. : Знання, 2012. 437 с.

4. Міжнародне публічне право [Текст] : підруч. для студентів ВНЗ : у 3 т. / за заг. ред. В. Ф. Антипенка; Нац. авіац. ун-т. Київ: НАУ, 2012 2013.
5. Письменна В.О. Міжнародне право крізь призму солідаристського та структурно-функціонального підходів. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 80-90.
6. Перепьолкін С.М. Міжнародне право [Текст] : словник-довідник / [С. М. Перепьолкін, Т. Л. Сироїд, Л. А. Філяніна] : за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. Сироїд Т. Л. Харків : Юрайт, 2014. 403 с.
7. Тимченко Л.Д. Міжнародне право [Текст] : підручник / Л. Д. Тимченко, В. П. Кононенко. К. : Знання, 2012. - 631 с.
8. Сірант М.М. Міжнародне публічне право. Схеми та дефініції [Текст] : [навч. посіб.] / Мирослава Сірант ; Нац. ун-т "Львів. політехніка", Навч.-наук. Ін-т права та психології. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2013. - 215 с.
9. Українська революція гідності, агресія РФ і міжнародне право [Текст] : [монографія] / Укр. асоц. міжнар. права ; [Антонович М. М. та ін. ; упоряд. і заг. ред. Задорожній О. В.]. Київ : К.І.С, 2014. 1013 с.
10. Філатов В.В. Імплементация міжнародних норм як основний засіб удосконалення національного законодавства. *Право і суспільство*. 2013. № 6.2. С. 392-395.
11. Чижмарь Ю.В. Національне та міжнародне право: теоретико-правові проблеми [Текст] : монографія. Харків : Діса плюс, 2015. 472 с.